การศึกษาการจัดการน้ำท่วมขังจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียง กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ อำเภอขาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร

ปรรตถกร ศรีตะลา[1]

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริรักษ์ นิทัศน์เอก[2]

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “การศึกษาการจัดการน้ำท่วมขังจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียง: กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ อำเภอขาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร” มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบจากน้ำท่วมขังที่เกิดจากการไหลบ่าของน้ำจากตำบลข้างเคียง (2) วิเคราะห์มาตรการ กระบวนการ และประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำท่วมขังขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ และ (3) เสนอแนวทางเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำท่วมขังที่เหมาะสมและยั่งยืน สอดคล้องกับบริบทพื้นที่ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกประชาชน ผู้นำท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่ อบต. รวมทั้งการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า ตำบลแสนตอเป็นพื้นที่รับน้ำจากหลายตำบล ทำให้เกิดน้ำท่วมซ้ำซากโดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรม ปัญหาหลักได้แก่ คลองตื้นเขิน ระบบระบายน้ำไม่เพียงพอ พื้นที่เป็นแอ่งกระทะ รวมถึงข้อจำกัดด้านงบประมาณและเครื่องจักรในระดับท้องถิ่น แม้อบต.จะได้ดำเนินโครงการปรับปรุงระบบระบายน้ำ เช่น การขยายคลอง การเปลี่ยนท่อระบายน้ำ และการขุดลอกแก้มลิง แต่ยังไม่ครอบคลุมพื้นที่เสี่ยงทั้งหมด ประสิทธิภาพการจัดการน้ำยังขาดการบูรณาการข้อมูล การมีส่วนร่วมของประชาชน และการประสานงานกับหน่วยงานภายนอกอย่างเป็นระบบ

แนวทางที่เหมาะสมประกอบด้วย การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำให้มีมาตรฐาน การทำแผนบริหารจัดการน้ำรายพื้นที่ การเพิ่มระบบเฝ้าระวังและแจ้งเตือน การเสริมสร้างบทบาทชุมชนในการดูแลทางน้ำ และการบูรณาการระหว่าง อบต. ชลประทาน อบจ. และหน่วยงานส่วนกลางให้เป็นระบบเดียวกัน ผลการวิจัยนี้สามารถนำไปใช้ประกอบการจัดทำ

---

[1]นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

[2] อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (กลุ่มวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาท้องถิ่น)

แผนพัฒนาท้องถิ่น มาตรการป้องกันน้ำท่วม และการพัฒนานโยบายบริหารจัดการน้ำของตำบลแสนตอในระยะยาว

Abstract

This research examines the management of stagnant flooding caused by runoff from neighboring areas in Saen To Subdistrict, Khanu Woralaksaburi District, Kamphaeng Phet Province. Saen To, located in a low-lying basin at the downstream end of local waterways, receives runoff from adjacent subdistricts such as Don Taeng, Ko Tal, and Salokbat, resulting in recurrent prolonged flooding despite low local rainfall. The study aims to (1) investigate the conditions and impacts of runoff-induced stagnant flooding, (2) analyze the measures, processes, and effectiveness of current flood management undertaken by the Saen To Subdistrict Administrative Organization (SAO), and (3) propose efficient and sustainable management approaches suitable for the local context.

A qualitative research methodology was employed. Key informants included affected farmers, village leaders, and SAO officials. Data were collected through in-depth interviews, field observations, and document analysis, then examined using content analysis and triangulation to ensure reliability.

The findings reveal that the main causes of stagnant flooding are the limited capacity of existing drainage canals, sedimentation, insufficient size of drainage pipes, and restrictions in water pathways due to private land boundaries. Although the SAO has implemented several measures—such as canal dredging, replacing circular pipes with larger box culverts, constructing temporary embankments, and coordinating with external agencies—the effectiveness remains constrained by budget limitations, delayed inter-agency coordination, and inadequate long-term planning.

The study proposes several improvements, including constructing permanent concrete drainage canals, expanding and standardizing water passages, enhancing community participation in maintaining waterways, and strengthening inter-agency collaboration with the Royal Irrigation Department and disaster management units.

Sustainable flood management in Saen To requires both structural solutions and participatory governance, ensuring long-term resilience for local livelihoods and agricultural areas.

Keywords: Flood management, Stagnant flooding, Runoff, Local administration, Saen To Subdistrict, Integrated water management

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

แม่น้ำปิงเป็นหนึ่งในสี่แม่น้ำสายหลักของลุ่มน้ำเจ้าพระยา มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาแดนลาวในเขตอำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ไหลผ่านจังหวัดลำพูน ตาก และกำแพงเพชร ก่อนจะไปรวมกับแม่น้ำน่านที่จังหวัดนครสวรรค์กลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา มีความยาวประมาณ 740 กิโลเมตร ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำกว่า 33,000 ตารางกิโลเมตร (กรมทรัพยากรน้ำ, 2566) โดยในช่วงตอนบนของแม่น้ำปิงจะเป็นพื้นที่ภูเขาสูงชัน ส่วนตอนล่างโดยเฉพาะในเขตจังหวัดกำแพงเพชรจะเป็นที่ราบลุ่มกว้าง ทำให้แม่น้ำไหลช้าลง เกิดการตกตะกอนและท่วมขังได้ง่ายในฤดูน้ำหลาก

จังหวัดกำแพงเพชร โดยเฉพาะอำเภอขาณุวรลักษบุรี ตั้งอยู่บริเวณตอนปลายของลุ่มน้ำปิงตอนล่าง (กรมชลประทาน, 2565) เป็นพื้นที่รับน้ำจากจังหวัดตากและอำเภอคลองขลุง ทำให้เมื่อเกิดฝนตกหนักในพื้นที่ตอนบน ปริมาณน้ำจะไหลบ่ามารวมกันที่อำเภอนี้ ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมและน้ำท่วมขังบ่อยครั้ง โดยเฉพาะใน ตำบลแสนตอ ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มคล้ายแอ่งกระทะ อยู่ในพื้นที่ต่ำสุดของอำเภอ มีพื้นที่ทั้งหมด 32.50 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็น 20,312.5 ไร่ ประชากรประมาณ 3,575 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ, ข้อบัญญัติงบประมาณรายจ่าย ประจำปีงบประมาณ 2569) ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม จึงได้รับผลกระทบจากปัญหาน้ำท่วมขังอย่างต่อเนื่อง

ตำบลแสนตอมักประสบปัญหา “น้ำท่วมขังจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียง” เป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะเมื่อมีน้ำจากตำบลเกาะตาล ตำบลดอนแตง และตำบลสลกบาตรไหลมาสมทบ ประกอบกับคลองระบายน้ำในพื้นที่มีขนาดแคบและตื้นเขิน ทำให้เกิดการท่วม

ขังเป็นเวลานาน แม้บางครั้งพื้นที่ตำบลแสนตอเองจะไม่ได้มีฝนตกหนักก็ตาม ส่งผลให้พื้นที่เกษตรเสียหาย รวมถึงบ้านเรือนและโครงสร้างพื้นฐานได้รับผลกระทบ

จากข้อมูลสถิติย้อนหลังระหว่างปี พ.ศ. 2564–2568 (องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ, รายงานผลการให้ความช่วยเหลือภัยพิบัติในพื้นที่ กรณีเกิดอุทกภัย, 2564 - 2568) พบว่าสถานการณ์น้ำท่วมขังในตำบลแสนตอมีแนวโน้ม ลดลงอย่างต่อเนื่องทั้งในด้านจำนวนครัวเรือนและพื้นที่เกษตรที่ได้รับผลกระทบ โดยในปี พ.ศ. 2564 มีครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบจำนวน 4 ครัวเรือน และพื้นที่เกษตรเสียหายประมาณ 19,710 ไร่ ซึ่งถือเป็นปีที่เกิดน้ำท่วมรุนแรงจากฝนตกหนักและน้ำปิงล้นตลิ่ง ในปี พ.ศ. 2565 จำนวนครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบลดลงเหลือ 2 ครัวเรือน และพื้นที่เกษตรเสียหาย 14,653 ไร่ เนื่องจากมีการขุดลอกคลองและปรับปรุงทางน้ำบางส่วน ในปี พ.ศ. 2566 ไม่มีครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบ พื้นที่เสียหาย 10,430 ไร่ โดยเกิดน้ำท่วมเฉพาะบางพื้นที่ และมีการเสริมระบบสูบน้ำเพิ่มเติม ในปี พ.ศ. 2567 ไม่มีครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบ พื้นที่เสียหาย 6,398 ไร่ แม้จะมีระบบป้องกันน้ำบางส่วน และในปีล่าสุด พ.ศ. 2568 ไม่มีครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบ และพื้นที่เกษตรเสียหาย 750 ไร่ ซึ่งเป็นผลจากการปรับปรุงคันกั้นน้ำ การติดตั้งเครื่องสูบน้ำเพิ่มเติม และการบริหารจัดการน้ำร่วมกับหน่วยงานภายนอกอย่างต่อเนื่อง

แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการบริหารจัดการน้ำขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอมีพัฒนาการในทิศทางที่ดีขึ้น อันเป็นผลจากการดำเนินโครงการขุดลอกคลอง ปรับปรุงระบบระบายน้ำ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการเฝ้าระวังและจัดการน้ำ รวมถึงการบูรณาการกับหน่วยงานต้นน้ำและหน่วยงานด้านชลประทาน อย่างไรก็ตาม ปัญหาน้ำท่วมขังจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียงยังคงเป็นความท้าทายสำคัญที่ต้องจัดการอย่างเป็นระบบและยั่งยืน

ดังนั้น การศึกษาครั้งนี้จึงมีความจำเป็นเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา ปัจจัยที่ก่อให้เกิดน้ำท่วมขัง และแนวทางการจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ เหมาะสมกับบริบทของตำบลแสนตอ โดยเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การบริหารจัดการแบบบูรณาการ และการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อสร้างระบบการจัดการน้ำที่ยั่งยืนในระยะยาว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1.เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบจากน้ำท่วมขังที่เกิดจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียง ขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ อำเภอขาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร

2.เพื่อวิเคราะห์ประสิทธิภาพ มาตรการ และกระบวนการบริหารจัดการน้ำท่วมขังที่เกิดจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียง ขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ อำเภอขาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร

3.เพื่อเสนอแนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำท่วมขังที่เกิดจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียง ให้เหมาะสมกับบริบทขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ อำเภอขาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร และสามารถดำเนินการได้อย่างยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ การวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นศึกษาในพื้นที่ตำบลแสนตอ อำเภอขาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร ซึ่งมีลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำปิงและเป็นพื้นที่ที่ประสบปัญหาน้ำท่วมขังจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียงเป็นประจำทุกปี การศึกษาครอบคลุมพื้นที่ทุกหมู่บ้าน โดยเฉพาะหมู่บ้านที่มีความเสี่ยงสูงต่อการเกิดน้ำท่วม รวมถึงพื้นที่การเกษตรที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมขัง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สะท้อนภาพรวมของปัญหาอย่างรอบด้านและตรงตามบริบทของพื้นที่จริง

2. ด้านระยะเวลา การวิจัยครั้งนี้ใช้ข้อมูลเชิงเอกสารและข้อมูลภาคสนามที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์น้ำท่วมขังในตำบลแสนตอในช่วงระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2564–2568) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมซ้ำซากและมีการดำเนินโครงการด้านการบริหารจัดการน้ำขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนตออย่างต่อเนื่อง ข้อมูลในช่วงเวลาดังกล่าวจึงสามารถสะท้อนแนวโน้มของปัญหาและพัฒนาการของมาตรการแก้ไขได้อย่างชัดเจน

3. ด้านเนื้อหา การวิจัยครอบคลุมการศึกษาลักษณะและปัจจัยที่ก่อให้เกิดน้ำท่วมขังจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียง การวิเคราะห์มาตรการและแนวทางการจัดการน้ำที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน การประเมินข้อจำกัดทั้งด้านโครงสร้างพื้นฐานและด้านการบริหาร

จัดการ ตลอดจนการสังเคราะห์แนวทางเพิ่มประสิทธิภาพและข้อเสนอเชิงนโยบายที่เหมาะสมกับบริบทของตำบลแสนตอ เพื่อให้ได้แนวทางที่สามารถนำไปใช้พัฒนาในเชิงปฏิบัติได้จริง

4. ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง การวิจัยมุ่งเน้นศึกษาข้อมูลจากประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมขัง ผู้นำท้องถิ่นและเจ้าหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ รวมถึงหน่วยงานภาครัฐระดับอำเภอและจังหวัดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำและการบรรเทาสาธารณภัย ตลอดจนเครือข่ายชุมชนและภาคประชาสังคมที่มีบทบาทในการจัดการภัยพิบัติและการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อให้ข้อมูลจากทุกภาคส่วนสามารถสะท้อนสภาพปัญหาและแนวทางแก้ไขได้อย่างรอบด้าน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อให้ทราบถึงสภาพปัญหาและผลกระทบจากน้ำท่วมขังที่เกิดจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียงในเขตตำบลแสนตออย่างเป็นระบบ

2. เพื่อใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการวิเคราะห์ประสิทธิภาพของมาตรการและกระบวนการบริหารจัดการน้ำที่ดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

3. เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงและพัฒนาระบบระบายน้ำ คันกั้นน้ำ และโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่จริง

4. เพื่อสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมระหว่างประชาชน หน่วยงานท้องถิ่นและหน่วยงานภายนอกในการจัดการปัญหาน้ำท่วมขังอย่างยั่งยืน

5. เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการกำหนดนโยบายและแผนพัฒนาด้านการจัดการทรัพยากรน้ำขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอในอนาคต

การทบทวนวรรณกรรม

งานวิจัยเกี่ยวกับ น้ำท่วมขังจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียง ในประเทศไทย ชี้ให้เห็นว่า ปัญหาน้ำท่วมในระดับตำบลมักเกิดจากปัจจัยร่วมทั้งด้านกายภาพของลุ่มน้ำ ระบบระบายน้ำที่ไม่เพียงพอ และการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ที่ยังขาดความบูรณาการระหว่างหน่วยงาน (กรมชลประทาน, 2565; สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2566) โดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มต่ำและตำบลที่ตั้งอยู่ปลายน้ำมักเผชิญปัญหาน้ำท่วมขังเป็นประจำ แม้ไม่เกิดฝนตกหนักในพื้นที่ตนเอง

งานศึกษาหลายชิ้นเสนอว่า การจัดการน้ำจำเป็นต้องอาศัยแนวทางที่ผสมผสานทั้งการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านน้ำ เช่น คลองระบายน้ำ ท่อระบายน้ำ และแก้มลิง (ชลประทานภาคเหนือ, 2564) ควบคู่กับ การมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น เพื่อเฝ้าระวัง แจ้งเตือน และดูแลเส้นทางน้ำอย่างต่อเนื่อง (สุนทร โยธิน, 2563) ขณะเดียวกัน บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ถูกพบว่าเป็นปัจจัยสำคัญในการลดความรุนแรงของอุทกภัย ทั้งในด้านการวางแผน การประสานงาน และการดำเนินโครงการโครงสร้างพื้นฐานระดับพื้นที่ (สุภาวดี, 2565)

แนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ทฤษฎีระบบ (Systems Theory) ซึ่งอธิบายว่าน้ำท่วมขังเป็นผลลัพธ์ของส่วนย่อยที่สัมพันธ์กันทั้งระบบ เช่น ลุ่มน้ำ คลอง ท่อ และการจัดการของหน่วยงาน แนวคิดการจัดการทรัพยากรน้ำเชิงบูรณาการ (IWRM) ที่เน้นการจัดการน้ำทั้งระบบแบบบูรณาการ ทฤษฎีการมีส่วนร่วมของชุมชน ย้ำว่าความร่วมมือระหว่างท้องถิ่นและประชาชนช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการแก้ไขปัญหา ทฤษฎีการบริหารจัดการภัยพิบัติ ซึ่งระบุว่าการลดความเสี่ยงต้องอาศัยทั้งการป้องกัน การเตรียมพร้อม และการตอบสนอง

โดยสรุป วรรณกรรมชี้ว่า การจัดการน้ำท่วมขังที่มีประสิทธิภาพต้องอาศัยระบบระบายน้ำที่เหมาะสม การวางแผนเชิงพื้นที่ การประสานงานระหว่างหน่วยงาน และการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับปัญหาในตำบลแสนตอที่เป็นพื้นที่ปลายน้ำและมีข้อจำกัดของโครงสร้างพื้นฐาน จึงจำเป็นต้องศึกษาเชิงลึกเพื่อเสนอแนวทางแก้ไขที่เหมาะสมกับบริบทพื้นที่

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งศึกษาปัญหาน้ำท่วมขังจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียงในตำบลแสนตอ ผ่านการเก็บข้อมูลภาคสนามและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) ประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ (2) ผู้นำท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ (3) เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ การเก็บข้อมูลใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและการสังเกตพื้นที่จริง หลังจากนั้นนำข้อมูลมาถอดความและวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยจัดหมวดหมู่ประเด็นตามวัตถุประสงค์วิจัย ได้แก่ สภาพปัญหา มาตรการและกระบวนการบริหารจัดการ และแนวทางที่เหมาะสมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำ พร้อมตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) จากแหล่งข้อมูลหลายประเภทเพื่อให้ผลการวิจัยมีความถูกต้องและสอดคล้องกับบริบทของพื้นที่จริง

ผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องการจัดการน้ำท่วมขังจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียงในตำบลแสนตอ พบว่า:

1. สภาพปัญหาและผลกระทบ ตำบลแสนตอเป็นพื้นที่รับน้ำจากตำบลปางมะค่า สลกบาตร ดอนแตง และเกาะตาล ทำให้เกิดน้ำไหลบ่ามารวมกันในลักษณะ “แอ่งกระทะ” ส่งผลให้การระบายน้ำล่าช้า โดยเฉพาะในพื้นที่หมู่ 2, 3, 5 และ 7 พื้นที่การเกษตรมักถูกน้ำท่วมช่วงใกล้เก็บเกี่ยวเป็นเวลา 1–2 เดือนต่อปี สร้างความเสียหายต่อผลผลิตและรายได้ของเกษตรกร

2. มาตรการและกระบวนการบริหารจัดการน้ำปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอมีมาตรการแก้ไข เช่น การขุดลอกคลอง การขยายท่อระบายน้ำจากท่อกลมเป็นท่อเหลี่ยมเส้นใหญ่ การทำแก้มลิง และจัดหาเครื่องสูบน้ำร่วมกับ อบจ. และกรมชลประทาน อย่างไรก็ตาม พบข้อจำกัดด้านงบประมาณ โครงสร้างพื้นฐานเดิมที่แคบและตื้นเขิน และอุปสรรคด้านการประสานงานบางกรณี

3. แนวทางพัฒนาเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในอนาคต ผู้ให้ข้อมูลเสนอให้เร่งก่อสร้างคลองระบายน้ำแบบคอนกรีต ปรับปรุงท่อที่มีขนาดเล็กให้ใหญ่ขึ้น และเพิ่มจุดผันน้ำเพื่อลด

แรงดันจากต้นน้ำ รวมถึงส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน เช่น การดูแลแนวคลอง การกำจัดวัชพืช การยินยอมให้ขยายคลองที่ผ่านพื้นที่เอกชน และลดการเพาะปลูกในฤดูน้ำหลาก เพื่อช่วยรองรับน้ำตามธรรมชาติ

ผลการวิจัยชี้ว่า หากมีการพัฒนาโครงสร้างระบายน้ำควบคู่กับการบูรณาการหน่วยงานและการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลแสนตอจะสามารถบริหารจัดการน้ำท่วมขังได้อย่างยั่งยืนมากยิ่งขึ้น

การอภิปราย

ผลการศึกษายืนยันว่า ปัญหาน้ำท่วมขังในตำบลแสนตอมีลักษณะ “พื้นที่รับน้ำ” ที่ต้องแบกรับผลจากน้ำที่ไหลมาจากตำบลข้างเคียง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีระบบ (System Theory) ที่ชี้ว่า แต่ละพื้นที่มีความเชื่อมโยงกันเชิงโครงสร้าง หากส่วนต้นน้ำมีปริมาณน้ำสูง ระบบน้ำส่วนปลายน้ำจะรับผลกระทบโดยตรง นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิด IWRM (Integrated Water Resource Management) ที่เน้นการจัดการน้ำแบบบูรณาการ ทั้งโครงสร้างพื้นฐาน การบริหารจัดการ และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน ผลการสัมภาษณ์พบว่าข้อจำกัดหลักของ อบต. คือ งบประมาณและเครื่องจักร ซึ่งสะท้อนข้อค้นพบของงานวิจัยในหลายพื้นที่ที่ระบุว่า อปท. มักเผชิญข้อจำกัดด้านทรัพยากรเมื่อรับมือภัยพิบัติ แต่มีความพร้อมด้าน “ความใกล้ชิดประชาชน” ส่งผลให้การประเมินสถานการณ์และการประสานงานทำได้รวดเร็ว อย่างไรก็ตาม การแก้ไขเชิงโครงสร้าง เช่น ขุดคลองคอนกรีต หรือขยายท่อ จำเป็นต้องประสานหลายหน่วยงานและต้องใช้เวลานาน ซึ่งเป็นปัญหาที่พบร่วมกันในงานวิจัยระดับประเทศ

สรุป

ผลการศึกษานี้สรุปจากข้อมูลภาคสนาม รวมทั้งการวิเคราะห์เชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกประชาชน ผู้นำท้องถิ่น และเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ เพื่อนำมาสังเคราะห์ให้เห็นสภาพปัญหา กระบวนการจัดการ และแนวทางพัฒนาระบบบริหารจัดการน้ำท่วมขังที่เกิดจากการไหลบ่าของน้ำจากตำบลข้างเคียงอย่างเป็นระบบ ครอบคลุมทั้งปัจจัยกายภาพ โครงสร้างพื้นฐาน และการจัดการเชิงองค์กร ผลลัพธ์ที่สังเคราะห์ได้ถูกนำมา

จัดเรียงตามวัตถุประสงค์การวิจัยทั้งสามข้อ พร้อมการอภิปรายผลเชื่อมโยงแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและเชิงปฏิบัติ เพื่อนำไปใช้พัฒนาแนวทางจัดการน้ำขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอต่อไปในอนาคต

เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและผลกระทบจากน้ำท่วมขังที่เกิดจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียง ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า ตำบลแสนตอเป็นพื้นที่รับน้ำหลักจากตำบลสลกบาตร ดอนแตง และเกาะตาล ซึ่งมีระดับพื้นที่สูงกว่า น้ำจึงไหลบ่าลงมารวมกันที่แสนตอซึ่งเป็น “แอ่งกระทะ” ตามคำให้ข้อมูลของเจ้าหน้าที่ ส่งผลให้การระบายน้ำเป็นไปอย่างล่าช้า โดยเฉพาะช่วงเดือนกันยายน–ตุลาคมที่เป็นฤดูน้ำหลาก ปัญหาหลัก ได้แก่ (1) คลองตื้นเขินและมีความกว้างไม่เพียงพอ (2) ท่อระบายน้ำมีขนาดเล็กหรือชำรุด (3) พื้นที่เอกชนบางส่วนไม่ยินยอมให้ขยายคลอง และ (4) น้ำไหลมารวมกันหลายสายจนเกิด “คอขวด” เช่น บริเวณหมู่ 2, 3, 5 และ 7 ซึ่งสัมพันธ์กับข้อมูลเกษตรกรที่รายงานว่า น้ำท่วมพื้นที่ไร่นาน 1–2 เดือน ส่งผลต่อรายได้ การเก็บเกี่ยว และต้นทุนในการผลิตอย่างชัดเจน

เพื่อวิเคราะห์มาตรการ กระบวนการ และประสิทธิภาพการบริหารจัดการน้ำท่วมขังขององค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ มาตรการที่องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอดำเนินการมีทั้งระยะเร่งด่วนและระยะยาว มาตรการเร่งด่วน ได้แก่ การสูบน้ำออกจากพื้นที่ การลงพื้นที่ตรวจสอบ การประสานงานกับหน่วยงานภายนอก เช่น อบจ. และกรมชลประทาน เพื่อขอเครื่องจักรสนับสนุน ส่วนมาตรการระยะยาว เช่น การขุดลอกคลอง การเปลี่ยนท่อระบายน้ำจากท่อกลมเป็นท่อเหลี่ยม การก่อสร้างแก้มลิง และการทำธนาคารน้ำใต้ดินแบบเปิด ผลจากมาตรการดังกล่าวทำให้ระดับความเสียหายลดลงประมาณ 80% ในปีงบประมาณ 2568 อย่างไรก็ตามยังพบข้อจำกัด ได้แก่ งบประมาณไม่เพียงพอ กระบวนการอนุมัติโครงการใช้เวลานาน จำนวนเครื่องจักรจำกัด และการพึ่งพาหน่วยงานอื่น ส่งผลให้ประสิทธิภาพการจัดการยังไม่สอดคล้องกับปริมาณน้ำที่เพิ่มขึ้นทุกปี

เพื่อเสนอแนวทางเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการน้ำท่วมขังที่เหมาะสมและยั่งยืนในตำบลแสนตอ ผลการศึกษาชี้ว่า แนวทางพัฒนาที่จำเป็นประกอบด้วย (1) การทำเหมืองระบายน้ำและคลองคอนกรีตถาวรเพื่อเพิ่มความสามารถการระบายน้ำ (2) การเปลี่ยนท่อระบายน้ำ

ทุกจุดเสี่ยงให้มีขนาดใหญ่ขึ้นและเป็นแบบเหลี่ยม (3) การขุดลอกคลองและกำจัดวัชพืชอย่างสม่ำเสมอ (4) การเพิ่มระบบกักเก็บน้ำ เช่น แก้มลิง และธนาคารน้ำใต้ดิน (5) การจัดทำแผนแม่บทน้ำของตำบลที่สอดคล้องกับภูมิประเทศ และ (6) การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยชาวบ้านควรร่วมดูแลลำคลอง ไม่กีดขวางทางน้ำ และร่วมยินยอมในกรณีที่ต้องขยายทางน้ำบนพื้นที่เอกชน ซึ่งเป็นข้อเสนอที่ผู้ให้ข้อมูลระบุชัดเจนว่าจำเป็นต่อการแก้ปัญหาระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัยที่สะท้อนทั้งสภาพปัญหา มาตรการปัจจุบัน และข้อจำกัดด้านงบประมาณ โครงสร้างพื้นฐาน และการบูรณาการหน่วยงาน พบว่าการจัดการน้ำท่วมขังจากการไหลบ่าของน้ำจากพื้นที่ข้างเคียงในตำบลแสนตอยังต้องการการพัฒนาในหลายมิติ ดังนั้น ข้อเสนอแนะที่สอดคล้องกับปัญหาและศักยภาพของพื้นที่แบ่งเป็น 3 ด้าน ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะด้านโครงสร้างพื้นฐานและการบริหารจัดการน้ำ (Structural & Non-Structural Measures) จากผลการศึกษาพบว่า คลองตื้นเขิน ท่อระบายน้ำขนาดเล็ก และทางน้ำที่เป็นคอขวดเป็นสาเหตุสำคัญของน้ำท่วมขัง จึงควรดำเนินมาตรการพัฒนาโครงสร้างน้ำอย่างเป็นระบบ ดังนี้ (1) เร่งรัดการขุดลอกคลองสายหลักและสายรอง โดยกำหนดแผนประจำปี และประสานขอสนับสนุนเครื่องจักรจาก อบจ. และกรมชลประทาน (2) ก่อสร้างคลองระบายน้ำถาวร (คอนกรีต) ในจุดที่รับน้ำจากตำบลสลกบาตร ดอนแตง และเกาะตาล เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบาย (3) ขยายท่อระบายน้ำในจุดวิกฤต เปลี่ยนท่อกลมเก่าเป็นท่อเหลี่ยมขนาดใหญ่ตามหลักวิศวกรรม (4) ติดตั้งจุดสูบน้ำ (Fixed Pumping Units) ในพื้นที่ลุ่มต่ำ เช่น หมู่ 2, 3, 5 และ 7 เพื่อระบายน้ำเร่งด่วนช่วงน้ำหลาก (5) จัดทำระบบเตือนภัยน้ำหลากระดับตำบล เชื่อมข้อมูลน้ำฝน–ระดับน้ำจากชลประทานแบบเรียลไทม์ มาตรการเหล่านี้มุ่งแก้ไขสาเหตุเชิงโครงสร้างที่เป็นปัญหาเรื้อรัง โดยเสริมความสามารถของตำบลในการรองรับน้ำจากพื้นที่ต้นน้ำ

2. ข้อเสนอแนะด้านการบริหารจัดการและการประสานงานระหว่างหน่วยงาน (Governance & Coordination) ผลการวิจัยชี้ว่าปัญหาสำคัญของตำบลแสนตอไม่ใช่ปริมาณน้ำเพียงอย่างเดียว แต่รวมถึงการประสานงาน การสั่งการ และข้อจำกัดด้านงบประมาณ จึงเสนอ

ให้ดำเนินงานดังนี้ (1) จัดตั้งคณะทำงานบริหารจัดการน้ำตำบลแสนตอ (Saen To Water Management Committee) ประกอบด้วย อบต. ผู้นำชุมชน เกษตรกร ชลประทาน อบจ. เพื่อร่วมวางแผนและสั่งการ (2) ทำข้อตกลงข้อมูลน้ำร่วมกับตำบลเกาะตาล ดอนแตง และสลกบาตร เพื่อเตือนล่วงหน้าเมื่อมีน้ำไหลลงมาสู่แสนตอ (3) จัดทำแผนปฏิบัติการน้ำท่วมตำบล (Subdistrict Flood Action Plan) แยกตามหมู่บ้าน (4) พัฒนาแบบฟอร์มรายงานเหตุรวดเร็ว (Rapid Reporting Form) เพื่อให้ชาวบ้าน ผู้ใหญ่บ้านแจ้งสถานการณ์ผ่านระบบออนไลน์ การจัดการเชิงสถาบันเช่นนี้จะช่วยลดปัญหาความล่าช้าในการสั่งการและเพิ่มความคล่องตัวในการแก้ไขเหตุการณ์น้ำท่วมจริง

3. ข้อเสนอแนะด้านการมีส่วนร่วมของประชาชนและพฤติกรรมชุมชน (Community Participation & Local Practices) ข้อมูลจากเกษตรกรและผู้นำชุมชนชี้ชัดว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นองค์ประกอบสำคัญในการลดความเสี่ยงน้ำท่วม ดังนั้นควรดำเนินการดังนี้ (1) จัดทำโครงการ “ชุมชนรักษ์คลองแสนตอ” ให้ประชาชนร่วมทำความสะอาดคลอง–กำจัดวัชพืช–ตรวจสิ่งกีดขวาง (2) ส่งเสริมการยินยอมให้ใช้พื้นที่เอกชนในการขยายคลองหรือวางท่อ โดยจัดทำ MOU ระหว่างชุมชน–อบต. เพื่อลดข้อพิพาท (3) อบรมประชาชนเรื่องการจัดการน้ำเกษตร เช่น การปรับฤดูเพาะปลูก การทำแก้มลิงขนาดเล็กในไร่นา (4) สร้างพื้นที่เรียนรู้ด้านน้ำ เช่น “ศูนย์เรียนรู้แสนตอโมเดล” เพื่อรวบรวมองค์ความรู้ และถ่ายทอดประสบการณ์แก้ไขน้ำท่วม มาตรการเหล่านี้ช่วยสร้างความร่วมมืออย่างยั่งยืนระหว่างรัฐและประชาชน ทำให้การจัดการน้ำมีประสิทธิภาพในระยะยาว

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรขยายขอบเขตพื้นที่ศึกษาให้ครอบคลุมตำบลต้นน้ำและตำบลปลายน้ำที่เชื่อมโยงกับตำบลแสนตอ เพื่อให้การวิเคราะห์สาเหตุของน้ำท่วมขังมีความถูกต้องและสัมพันธ์กับพลวัตของระบบลุ่มน้ำปิงตอนล่าง งานวิจัยในอนาคตควรศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างตำบลแสนตอกับพื้นที่ใกล้เคียง เช่น ตำบลสลกบาตร ตำบลดอนแตง และตำบลเกาะตาล ซึ่งเป็นต้นทางของน้ำไหลบ่า การทำเช่นนี้จะทำให้เห็นความสัมพันธ์ของการบริหารจัดการน้ำแบบองค์รวม (Integrated Watershed Management) และช่วยให้การเสนอแนวทางแก้ไขสอดคล้องกับบริบทเชิงพื้นที่มากยิ่งขึ้น

2. ควรใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) แม้ว่างานศึกษาฉบับนี้จะใช้การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นหลัก แต่การวิจัยครั้งต่อไปควรเพิ่มข้อมูลเชิงปริมาณ เช่น ปริมาณน้ำฝนย้อนหลังหลายปี ระดับน้ำในคลองสาขา พื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก จำนวนครัวเรือนที่ได้รับผลกระทบ และงบประมาณการบริหารจัดการน้ำ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่มีน้ำหนักทางสถิติ สามารถตรวจสอบความสอดคล้องของข้อมูลระหว่าง “ข้อมูลเชิงประจักษ์” และ “ข้อมูลเชิงประสบการณ์” ได้อย่างรอบด้าน

3. ควรศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีและการมีส่วนร่วมของประชาชนเชิงลึกมากขึ้น การจัดการน้ำท่วมสมัยใหม่พึ่งพาเทคโนโลยีหลายด้าน เช่น ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS), ระบบพยากรณ์อุทกภัย (Flood Forecasting), เซนเซอร์ตรวจวัดระดับน้ำแบบเรียลไทม์ (IoT Water Level Sensors) งานวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาแนวทางการนำเทคโนโลยีเหล่านี้มาใช้ในระดับตำบล รวมถึงควรศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนที่สามารถขับเคลื่อนการจัดการน้ำได้จริง เช่น “เครือข่ายดูแลคลองชุมชน”, “อาสาสมัครน้ำท่วม”, หรือ “กลไกประชาชนเฝ้าระวังน้ำท่วม” ซึ่งจะช่วยให้การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่เกิดความยั่งยืนมากขึ้น

บรรณานุกรม

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2554). การบริหารท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม. ซัคเซส มีเดีย.

เกียรติพนธ์ ต้นประสงค์ สพล ภูมิภักดิ์ สำราญ เขียวสำริด (2561) การประยุกต์ใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์เพื่อหาปริมาณน้ำหลาก

กิตติ อ่อนลมูล, ศักดิ์ชาย รักการ และ ธนาคม สกุลไทย์ (2558). การบริหารจัดการน้ำป่าที่ท่วมขังในพื้นที่การเกษตรกรณีศึกษา: องค์การบริหารส่วนตำบลเกาะตะเภา

กิตติศักดิ์ แสงทอง และ อิศรัฏฐ์ รินไอสง (2557). ปัจจัยที่สัมพันธ์กับความร่วมมือในการจัดการน้ำท่วมระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน กรณีศึกษาพื้นที่ น้ำท่วมซ้ำซากใน ลุ่มน้ำปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

กรมทรัพยากรน้ำ. (2566). *รายงานสถานภาพลุ่มน้ำปิง*. กรุงเทพมหานคร: กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

กรมชลประทาน. (2565). ข้อมูลลุ่มน้ำปิงตอนล่าง. สำนักงานบริหารจัดการน้ำและอุทกวิทยา

ทรงชัย ทองปาน (2556). กลยุทธ์การปรับตัวของเกษตรกรทำนา ในพื้นที่น้ำท่วมซ้ำซาก อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์

บทบาท และอำนาจหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึง (ฉบับที่ 7) พ.ศ. 2562

แผนแม่บทการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ 20 ปี (พ.ศ.2561-2580)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พัด สวางกูร (2024). สไลด์ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ อธิบายบทบาทองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในฐานะผู้จัดการกิจการสาธารณะด้านความปลอดภัยของ ประชาชนในพื้นที่, การบูรณาการหน่วยงาน, การสื่อสารกับชุมชน, และแนวคิดเรื่อง ศักยภาพท้องถิ่นในการจัดการภัย. คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

มูลนิธิชัยพัฒนา. ทฤษฎีแก้ปัญหาน้ำท่วม อันเนื่องมาจาก "พระราชดำริทฤษฎีแก้ปัญหาน้ำท่วม อันเนื่องมาจาก "พระราชดำริ

วรัชยา เชื้อจันทึก (2566) การจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการของหน่วยงานภาครัฐ : กรณีศึกษา ลุ่มน้ำลำตะคอง จังหวัดนครราชสีมา

วิทยา วรนาถจินดา. (2558). ศักยภาพขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการสาธารณประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อม. วารสารรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 13(2), 45–60.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). แนวทางการเพิ่มศักยภาพองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการบริการสาธารณะ. สำนักงานคณะกรรมการ พัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สุภาสพงษ์ รู้ทำนอง (2560). ภูมิสารสนเทศสำหรับการวิเคราะห์พื้นที่เสี่ยงน้ำท่วมและเสี่ยงภัยแล้งลุ่มน้ำคลองสวนหมาก จังหวัดกำแพงเพชร

สมเจต โป้พันที. (2555). แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพการแก้ไขปัญหาอุทกภัยภายในตำบลแสนตอ อำเภอขาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร

องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ. (2568). แผนพัฒนาท้องถิ่น (พ.ศ.2566-2570)

องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ. (2564 - 2568). รายงานผลการให้ความช่วยเหลือภัยพิบัติในพื้นที่ กรณีเกิดอุทกภัย. องค์การบริหารส่วนตำบลแสนตอ อำเภอขาณุวรลักษบุรี จังหวัดกำแพงเพชร.

องค์กรหุ้นส่วนน้ำโลก (Global Water Partnership) การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการ (Integrated Water ResourcesManagement หรือ IWRM)